

MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA OKOLIŠA

Biluš Miškić, Andrijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic of Sibenik / Veleučilište u Šibeniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:143:076776>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-19**

Repository / Repozitorij:

[VUS REPOSITORY - Repozitorij završnih radova
Veleučilišta u Šibeniku](#)



VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU

UPRAVNI STUDIJ

PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ UPRAVNI STUDIJ

Andrijana Biluš

MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA OKOLIŠA

Završni rad

Šibenik, 2016.

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU

UPRAVNI STUDIJ

PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ UPRAVNI STUDIJ

MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA OKOLIŠA

Završni rad

Kolegij: Pravo međunarodnih organizacija

Mentor: dr.sc. Ljubo Runjić, pred.

Studentica: Andrijana Biluš

Matični broj studenta: 122220953

Šibenik, svibanj 2016.

SADRŽAJ :

1. UVOD	1
2. POJAM ZAŠTITE OKOLIŠA	3
3. RAZVOJ MEĐUNARODNOG PRAVA OKOLIŠA.....	5
3.1. O međunarodnom pravu okoliša.....	5
3.2. Konferencija u Rio de Janeiru 1992. g.	8
3.3. Načela zaštite i očuvanja okoliša.....	9
4. KATEGORIJE MEĐUNARODNIH UGOVORA O ZAŠTITI OKOLIŠA	12
4.1. Zaštita atmosfere	12
4.2. Konvencije o zaštiti morskog okoliša.....	14
4.3. Zaštita međunarodnih vodenih tokova.....	17
4.4. Zaštita biološke raznolikosti.....	18
5. MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA MORSKOG OKOLIŠA.....	20
5.1. Mjere sprječavanja onečišćenja morskog okoliša hrvatskih voda.....	20
5.2. Odgovornost država za protupravno djelovanje i bez potupravnosti na morski okoliš	22
5.3. Građanskopravna odgovornost za štete od onečišćenja morskog okoliša	23
5.4. Morski okoliš na Sredozemlju.....	24
6. ZAKLJUČAK	28
LITERATURA.....	30

MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA OKOLIŠA

ANDRIJANA BILUŠ

Bristak 14 A, andrijanabilus@gmail.com

Zaštitom okoliša se smatra skup odgovarajućih, adekvatnih aktivnosti i mjera kojima je cilj sprječavanje onečišćenja i zagađenja okoliša, sprječavanje nastanka šteta, smanjivanje i/ili otklanjanje šteta nanesenih okolišu te povrat okoliša u stanje prije nastanka štete. Pojam sigurnosti okoliša pokazuje važnost “održavanja ekološke ravnoteže” te postojanje potrebe za “sprečavanjem sukoba uzrokovanih propadanjem okoliša”. Pitanja okoliša sve više postaju pitanja nacionalne, ali i međunarodne sigurnosti. Međunarodno pravo zaštite i očuvanja okoliša dio je međunarodnoga prava koji se sustavno razvija tek u novije vrijeme, nakon Konferencije UN o čovjekovom okolišu, održane 1972. u Stockholmu, iako se prvi međunarodni ugovori o zaštiti i očuvanju okoliša zaključuju već u 19. stoljeću. Zaštita morskog okoliša na međunarodnoj razini započela je međunarodnom *Konvencijom o sprječavanju onečišćenja mora naftom* koja je zaključena 1954. godine u Londonu. Najznačajniji globalni međunarodni ugovor usvojen nakon Stockholmske konferencije 1972. godine koji je zaokružio dotadašnji razvoj prava zaštite morskog okoliša i ujedno stvorio osnove za njegov daljni razvoj jest *Konvencija UN o pravu mora* iz 1982. g., koja je stupila na snagu 1994. g. Ona predstavlja kodifikaciju i progresivni razvoj prava mora općenito, a odredbe o zaštiti i očuvanju morskog okoliša sadržane su pretežno u njeno dvanaestom dijelu.

(30 stranica / 0 slika / 1 tablica / 25 literaturnih navoda / jezik izvornika: hrvatski)

Rad je pohranjen u: Knjižnici Veleučilišta u Šibeniku

Ključne riječi: okoliš, zaštita okoliša, morski okoliš.

Mentor: dr.sc. Ljubo Runjić, pred.

Rad je prihvaćen za obranu: 5. 5. 2016.

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF THE ENVIRONMENT

ANDRIJANA BILUŠ

Bristak 14 A, andrijanabilus@gmail.com

Environmental protection is considered to be a collection of adequate, appropriate actions and measures intended to prevent pollution and contamination of the environment, prevention of damage, reduction and / or elimination of damages to the environment and the return of the status before the damage occurred. The term security environment shows the importance of "maintaining ecological balance" and the need for "prevention of conflicts caused by the deterioration of the environment". Environmental issues are increasingly becoming issues of national as well as international security. International law protecting and preserving the environment is a part of international law that has been systematically developed only recently, after the United Nations Conference on the human environment, held in Stockholm in 1972, although the first international agreements on the protection and preservation of the environment concluded in the 19th century. The protection of the marine environment at the international level began with the International Convention for the Prevention of Pollution From Ships, which was completed in 1954 in London. The most important global international agreement adopted after the Stockholm Conference in 1972, which is rounded off the history of the law of protection of the marine environment and also created the basis for its further development is the UN Convention on the Law of the Sea of 1982, which entered into force in 1994. It represents the codification and progressive development of the law of the sea in general, and the provisions on the protection and preservation of the marine environment are contained mainly in its twelfth part.

(30 pages / 0 figures / 1 tables / 25 references / original in Croatian language)

Paper deposited in: Library of Polytechnic in Šibenik

Keywords: environment, environmental protection, marine environment.

Supervisor: Ph.D. Ljubo Runjić, Lecturer

Paper accepted: 5. 5. 2016.

1. UVOD

U zadnje vrijeme sve se više govori o zagađenju okoliša i koliko ono utječe ne samo na biljni i životinjski svijet, nego i na nas ljude, koji smo zajedno sa ostalim živim bićima u ravnoteži, te ako se ne pridržavamo pravila kako zaštititi naš planet ne možemo funkcionirati.

Zaštitom okoliša se smatra skup odgovarajućih, adekvatnih aktivnosti i mjera kojima je cilj sprječavanje onečišćenja i zagađenja okoliša, sprječavanje nastanka šteta, smanjivanje i/ili otklanjanje šteta nanesenih okolišu te povrat okoliša u stanje prije nastanka štete. Svaki poremećaj količine određenih kemijskih ili bioloških tvari ili fizikalnih osobina od prirodnih vrijednosti, a koja se može određenim kemijskim, fizikalnim ili biološkim putem vratiti u prvobitno stanje naziva se onečišćenje, dok zagađenje predstavlja trajan oblik promjene sastava i osobina okoliša. Onečišćenja su rezultat prije svega ljudske aktivnosti. Onečišćeni mogu biti zrak, voda i obradivo tlo.

Zaštita ekosustava, odnosno zaštita okoliša danas čini sastavni dio gospodarskog i šireg socijalnog razvoja gotovo svake zemlje na svijetu. Svi oni koji žele sačuvati svoj okoliš te pridonijeti ukupnoj zaštiti i očuvanju biološke raznolikosti imaju obvezu razvijati svoj pravni sustav i u njega ugrađivati one normativne vrijednosti koje mogu pripomoći u očuvanju okoliša i održivom razvoju.

Onečišćenje morskog okoliša označava čovjekovo izravno ili neizravno unošenje u morski okoliš, uključujući estuarije, tvari ili energije koje uzrokuju ili mogu prouzročiti pogubne posljedice kao što su štete živim bogatstvima i životu u moru, ugrožavaju ljudsko zdravlje, ometaju pomorske djelatnosti uključujući ribolov i druge zakonite upotrebe mora, pogoršavaju upotrebnu kakvoću morske vode i smanjuje privlačnost obalnog i morskog ambijenta. U skladu s navedenom definicijom može se zaključiti da samo čovjekovo ponašanje može izazvati onečišćenje mora i morskog okoliša.

Procjena utjecaja na okoliš je postupak kojim treba osigurati dobivanje podataka o vjerojatnim posljedicama planiranih djelatnosti na okoliš i o mogućim mjerama za njihovo sprječavanje i smanjivanje. Međunarodno pravo zaštite i očuvanja okoliša dio je međunarodnoga prava koji se sustavno razvija tek u novije vrijeme, iako su neki ugovori

datirali iz 19. stoljeća, a sve je započelo 1972. u Stockholmu gdje je održana prva konferencija o utjecaju ljudi na okoliš.

Opasnosti na moru i u s vezi mora nisu ništa novo, a mnoge vlasti - uključujući Međunarodnu pomorsku organizaciju (IMO) i novije institucija EU bave se ovim pitanjima već dugi niz godina. Međutim, onečišćenje mora kao jedno od glavnih pomorskih sigurnosnih pitanja su postala mnogo aktualnija s potonućem tankera Torrey Canyon, 1967. kod Cornwalla, na zapadnoj obali Engleske. Navedena katastrofa dovela je do toga da se počne sustavna borba protiv onečišćenja morskog okoliša budući da je to bio u tom trenutku najveći brod kojem se tako nešto dogodilo, te su stoga i posljedice bile katastrofalne.

Kod onečišćenja mora posebno su ugrožena obalna područja, jer su pod najvišim opterećenjem. Budući da najviši dio zagađenja dolazi s kopna. Zbog svega toga dolazi do uginuća algi, koje ispuštaju želatinozne nakupine, a osim što smetaju kupcima, te nakupine padaju na morsko dno i svojim raspadom troše kisik otopljen u vodi. Onečišćenja mogu biti biološka kao što su bakterije i virusi, organske i anorganske tvari kao npr. pesticidi, radioaktivne tvari, pa čak i toplina.

Povijest čitavog svijeta dokazuje da je more uvijek bilo izvor blagostanja, moći, ugleda i kulture svih pravih pomorskih naroda. Veliko značenje mora nije samo povijesna činjenica. Danas more predstavlja osnovni međunarodni prometni put. Razvitkom pomorskog prometa ostvaruju se povoljne pretpostavke za gospodarski razvoj zemalja uz more.

2. POJAM ZAŠTITE OKOLIŠA

Pitanja okoliša sve više postaju pitanja nacionalne, ali i međunarodne sigurnosti. Pojam “sigurnost okoliša” koji se sve češće javlja, važan je jer odražava rastuću mogućnost unutarnjih i međunarodnih sukoba oko rijetkih prirodnih bogatstava. Pojam sigurnosti okoliša pokazuje važnost “održavanja ekološke ravnoteže” te postojanje potrebe za “sprečavanjem sukoba uzrokovanih propadanjem okoliša”. Mogućnost sukoba će se smanjiti samo ako se održi ekološka ravnoteža i zaštite prirodna bogatstva.

Čini se da je pojam “*okoliš*”, bezbroj puta ponovljen, jedan vrlo neodređen pojam u svom značenju. Još 1982. u jednom francuskom istraživanju grupe pri francuskom Ministarstvu za okoliš, prikupljeno je tijekom jednog ispitivanja više od 750 različitih riječi koje označavaju taj pojam.¹

Prema Zakonu o zaštiti okoliša RH: “Okoliš je prirodno okruženje: zrak, tlo, voda i more, klima, biljni i životinjski svijet u ukupnosti uzajamnog djelovanja i kulturna baština kao dio okruženja kojeg je stvorio čovjek”.²

Osnovni ciljevi zaštite okoliša, u ostvarivanju uvjeta za održivi razvoj
• trajno očuvanje izvornosti, biološke raznolikosti prirodnih zajednica i očuvanje ekološke stabilnosti,
• očuvanje kakvoće žive i nežive prirode i racionalno korištenje prirode i njenih dobara,
• očuvanje i obnavljanje kulturnih i estetskih vrijednosti krajolika,
• unaprjeđenje stanja okoliša i osiguravanje boljih uvjeta života

¹ Carter, N., Strategije zaštite okoliša – Ideje, aktivizam, djelovanje, Barbat, Zagreb, 2004., str. 383.

² Zakon o zaštiti okoliša RH, Narodne novine, 80/13, čl. 2.

Riječ okoliš upućuje na odnos s prirodom i životne uvjete. Ona obuhvaća:

- znanstvene aspekte (aspekte prirodnih znanosti – *ekologiju i znanost o okolišu*),
- vjerske, emocionalne, etičke (*moral okoliša*),
- ekonomske (prirodne izvore, zagađenje, industriju, tržište, trgovinsku razmjenu),
- političke i društvene aspekte.

Zaštita okoliša određuje granice raznih vrsta opterećenja, predlaže zakonske propise, uvodi preventivne i reparativne tehničke mjere za održanje potrebne kakvoće zraka, vode, tla, i prehrambenih proizvoda, i utvrđuje pravila u ophodnji s raznim biotskim i abiotskim faktorima životne sredine.

U kompetenciju zaštite okoliša pripadaju:³

- mjere za smanjenje buke,
- kontrola pitke vode,
- poticaji za smanjivanje štetnih ispušnih plinova iz industrijskih postrojenja i u prometu,
- kontrola kakvoće prehrambenih proizvoda,
- zabrana proizvodnje spojeva koji razgrađuju ozonski omotač ili nepovratno kontaminiraju postojeće ekosustave,
- nadzor nad zbrinjavanjem otpada,
- poticaj za primjenu štedljivih tehnologija,
- upotreba obnovljivih izvora energije,
- provedba potrebnih mjera za ostvarenje trajno održivog razvoja u smislu Agende 21

³ Delort, R. i Walter, F., Povijest europskog okoliša, Barbat, Zagreb, 2002., str. 300.

3. RAZVOJ MEĐUNARODNOG PRAVA OKOLIŠA

3. 1. O međunarodnom pravu okoliša

Međunarodno pravo zaštite i očuvanja okoliša dio je međunarodnoga prava koji se sustavno razvija tek u novije vrijeme, nakon Konferencije UN o čovjekovom okolišu, održane 1972. u Stockholmu, iako se prvi međunarodni ugovori o zaštiti i očuvanju okoliša zaključuju već u 19. stoljeću. Prvim međunarodnim ugovorima o zaštiti i očuvanju okoliša bile su obuhvaćene međunarodne rijeke i jezera. Nakon Bečkog kongresa 1815. zaključen je niz međunarodnih ugovora o podjeli ribolovnih prava na rijekama, nadziranju plovidbe i o uređenju drugih načina upotrebe i iskorištavanja međunarodnih rijeka, u kojima se zalazi i u pitanja zaštite okoliša. Prvi naponi za očuvanje ribljih vrsta u moru počeli su tridesetih godina 19. stoljeća, a prvi pokušaj da se međunarodnim mjerama zaštite kopnene divlje životinje bila je *Deklaracija o zaštiti ptica* korisnih za poljodjelstvo, koju su 1875. potpisale Austro-Ugarska i Italija.⁴

Međunarodni ugovori zaključeni početkom prošloga stoljeća bili su posvećeni poglavito zaštiti međunarodnih rijeka i uređenju ribolova u njima, te zaštiti komercijalno vrijednih vrsta na moru i kopnu. Vojno, kao i korištenje atomske energije u civilnom sektoru prouzročili su usvajanje prvih međunarodnih ugovora o nadzoru nuklearnog naoružanja, nadzoru upotrebe nuklearne energije u miroljubive svrhe te o nadzoru odlaganja radioaktivnog otpada.

Djelovanje država na međunarodnom planu usmjereno na zaštitu i očuvanje okoliša jača krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća pod utjecajem rastuće svijesti o potrebi zaštite i očuvanja okoliša. Na razvoj svijesti utjecali su brojni ekocidi (ekološke katastrofe) koji su imali snažan negativni utjecaj na tlo i vode, kao i na ljudsko zdravlje (otrovanje živom ispuštenom u more u Japanu, posljedice upotrebe DDT-a u poljoprivredi, tankerske nezgode s katastrofalnim posljedicama za morski okoliš itd.). Kroz te se događaje promijenilo poimanje onoga što se smatralo rutinskim rizikom i s velikom se pažnjom, pa i panikom, počelo spoznavati i druge slične prijetnje.

⁴ Bičanić, Z., *Zaštita mora i morskog okoliša*, Split, 2003., str. 41.

Postalo je jasno da nisu dovoljne samo jednostrane akcije država, propisi na nacionalnoj razini ili akcija ograničenog broja država nego da je potrebno hitno sustavno, plansko i koordinirano djelovanje država na međunarodnoj razini.

Dakle, *Međunarodno pravo zaštite okoliša* dio je međunarodnog prava koji se konstantno i široko razvija tek u novije vrijeme, nakon Konferencije UN-a o čovjekovom okolišu održane 1972. godine u Stockholmu. Na njoj su sudjelovali predstavnici 113 država te brojnih međunarodnih organizacija sve zabrinutiji zbog stanja prirodnog okoliša. Na Konferenciji, dotad najvećoj konferenciji UN-a, održanoj od 5. do 16. lipnja (inače je 5. lipnja međunarodni Dan zaštite okoliša), usvojena je Deklaracija o čovjekovom okolišu (dvadeset i šest načela za zaštitu, očuvanje i poboljšanje okoliša) te Akcijski program koji je sadržavao sto i devet preporuka za konkretne akcije država. Načelima i preporukama Stockholmske konferencije istaknuta je opća dužnost država da štite okoliš te da ne uzrokuju štetu okolišu drugih država i okolišu koji je izvan granica nacionalne jurisdikcije.

Ujedno je naglašena potreba suradnje država u primjeni postojećih međunarodnih ugovora posvećenih zaštiti okoliša. Ujedno je na temelju preporuka te konferencije krajem 1972. godine osnovana nova međunarodna ustanova pri UN-u, Program UN-a za okoliš (UNEP – United Nations Environment Program). Načela i preporuke Konferencije nisu bili obvezni. No, uobičajena je praksa država pri reguliranju novih oblasti međunarodnoga prava da putem deklaracija, preporuka i sličnih međunarodnih dokumenata koji ne sadrže obvezna pravna pravila najprije odrede opća, vodeća načela i definiraju osnovne ciljeve, koji će s vremenom biti usvojeni u obliku *ugovora* ili se razviti u *običajno pravo*, dakle postati obvezna pravna pravila.

Tu su praksu slijedile države i pri izgradnji međunarodnih pravila za zaštitu i očuvanje okoliša. Konferencija je uspjela, usprkos tome što na njoj nije usvojen međunarodni ugovor, stvoriti novu kolektivnu atmosferu suradnje između država i bila je prvi ozbiljni korak u izgradnji međunarodnoga prava okoliša. Niz međunarodnih ugovora zaključenih nakon Stockholmske konferencije dijele se prema razini međunarodnopravnog uređenja na globalne, regionalne i subregionalne međunarodne ugovore. Većina su regionalni ugovori.

Regionalni pristup zaštiti okoliša ima brojne prednosti, jer npr. svaka regija zahtijeva specifičan pristup problemima zaštite okoliša zbog svog karakterističnog industrijskog i gospodarskog razvoja (npr. problemi onečišćenja zraka u Europi i Africi su različiti). Nadalje, države određene regije izravno su zainteresirane za zaštitu oceana, mora ili rijeka koje

protječu kroz njihovo područje, pa će prije preuzeti i savjesnije izvršavati obveze iz nekog regionalnog ugovora.

Po drugom kriteriju razlikovanja međunarodnih ugovora, predmetu zaštite, razlikuju se međunarodni ugovori posvećeni zaštiti biološke raznolikosti i zaštiti prirode, zatim one koji uređuju zaštitu pojedinih dijelova prostora (tlo, slatke vode, more, atmosfera), te ugovore koji reguliraju proizvodnju, uporabu, odlaganje i promet škodljivim tvarima (npr. prijevoz opasnih i škodljivih tvari morem, prekogranični promet opasnog otpada i sl.).⁵

Ovisno o predmetu zaštite, razlikuje se i način regulacije. Idealno gledajući, potpuna zaštita okoliša zahtijeva potpunu zabranu unošenja u okoliš svih štetnih tvari, no to je na sadašnjem stupnju razvoja, neostvariv cilj te međunarodni ugovori posvećeni zaštiti pojedinih dijelova prostora strogo ograničavaju unošenje u okoliš štetnih tvari. Osnovno je načelo zabrana emisije i odlaganja najštetnijih tvari, dok se emisija i odlaganje manje štetnih tvari ograničavaju na količine koje se mogu prirodnim procesima s vremenom razgraditi i učiniti neškodljivima. Ugovori posvećeni biološkoj raznolikosti mogu se podijeliti na one koji se bave zaštitom i one koje se bave očuvanjem.

Cilj prvih jest sprječavanje nestanka vrsta koje su ugrožene, dok se drugima obično uređuje takav način iskorištavanja pojedinih vrsta – koje još nisu ugrožene – koji neće izazvati njihovu ugroženost i istrebljenje. Ugovori posvećeni opasnim i štetnim tvarima uređuju upotrebu, odlaganje i promet škodljivim tvarima na način koji neće štetiti zdravlju ljudi i okolišu.

U pogledu same tehnike međunarodnopravne regulacije, UNEP je uveo model tzv. okvirne konvencije i dodatnih protokola. Ovaj je model 1980-ih godina prevladavao u uređivanju zaštite i očuvanja okoliša. Okvirnom konvencijom, kojom stranke preuzimaju općenite obveze, stvara se pravni okvir za postupno usvajanje dodatnih protokola s detaljnim i konkretnim obvezama stranaka. Time se omogućuje postupno reguliranje određenih problema, prvo preuzimanjem općenitih obveza, a zatim, kad za to sazriju uvjeti, i usvajanjem dodatnih instrumenata sa precizno utvrđenim obvezama stranaka. Do usvajanja dodatnih instrumenata stranke su vezane općim odredbama okvirne konvencije koje su, iako općenite, obvezatne.

⁵ Ostojić, J., Onečišćenje morskog okoliša nuklearnim tvarima, Trogir, 2009., str. 58.

3. 2. Konferencija u Rio de Janeiru 1992. g.

Intenzivni industrijski razvoj izazvao je pojavu tzv. druge generacije problema vezanih uz okoliš (npr. klimatske promjene, oštećenje ozonskog omotača, suše, uništenje šuma, prijetnje biološkoj raznolikosti), koji nisu bili obuhvaćeni načelima i preporukama *Stockholmske konferencije* niti međunarodnim ugovorima zaključenim nakon te konferencije. Rješavanje tih problema nametalo je sasvim nov pristup, naime izravno uključivanje zaštite i očuvanja okoliša u planove razvoja.

S tim u vezi izgrađuje se koncept tzv. **održivog razvoja**, koji nakon izvješća *Svjetske komisije za okoliš i razvoj* 1987. postaje glavnim pojmom i idejom vodiljom novog pristupa zaštiti i očuvanju okoliša.

Konferencija UN-a o okolišu i razvoju održana 1992. godine u Rio de Janeiru istaknula je nužnost održivog razvoja svih država što podrazumijeva razvoj ne po svaku cijenu, cijenu koja bi dovela u pitanje opstanak čovječanstva. Prema izvješću Svjetske komisije za okoliš i razvoj (tzv. Brundtland Report, prema imenu norveške premijerke koja je predsjedala Komisiji) učiniti razvoj održivim znači osigurati da on zadovolji potrebe sadašnjih generacija, a da ne dovede u pitanje mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe.

Dakle, održivi razvoj je takav razvoj koji vodi računa o okolišu. Stoga se planiranje zaštite i očuvanja okoliša treba izravno uključiti u planiranje razvoja kako bi se razvoj planirao samo do granica koje dopušta okoliš. Potaknuta izvješćem Svjetske komisije za okoliš i razvoj, Opća skupština UN je odlučila sazvati Konferenciju UN o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru.

Osnovni dokumenti usvojeni u Riju, potaknuti osnovnom idejom-vodiljom održivog razvoja, jesu:⁶

- Deklaracija o okolišu i razvoju (dvadeset i sedam načela),
- Agenda 21 (preporuke, tematski svrstane u četrdeset poglavlja), te
- Načela o gospodarenju, očuvanju i održivom razvoju šuma.

⁶ Ibidem, str. 61.

Uz usvajanje tih pravno neobvezujućih dokumenata, na Konferenciji u Rio de Janeiru otvorene su na potpisivanje i dvije konvencije: *Konvencija o biološkoj raznolikosti* i *Okvirna konvencija UN o promjeni klime*. Kao jedan od načina za postizavanje održivog razvoja, na Konferenciji je istaknuta i učinkovitija primjena postojećih međunarodnih ugovora te promicanje progresivnog razvoja međunarodnog prava zaštite i očuvanja okoliša na područjima gdje postojeći okvir nije dovoljan ili nije zadovoljavajući.

Poruke iz Rija o nužnosti održivog razvoja su neupitne, no dokumenti iz Rija ne daju gotov odgovor na pitanje kako uravnotežiti interese okoliša i razvoja, tj. koja konkretna ponašanja i djelovanja država treba dovesti do tog cilja. Agenda 21 daje tek najavu pravca kojim treba krenuti u postupku razrade i primjene koncepta održivog razvoja.

3. 3. Načela zaštite i očuvanja okoliša

Osnovna načela zaštite i očuvanja okoliša su:⁷

- načelo prevencije,
- načelo opreza i
- načelo «onečišćivač plaća» - zajednička su nacionalnom i međunarodnom pravu okoliša.

Načelo prevencije je modernizirana verzija tradicijskog načela zabrane prekogranične štete a čini i okosnicu prava susjedstva i nedvojbeno je postalo načelo običajnog međunarodnog prava okoliša. Iz načela prevencije nastali su i neki drugi sastojci običajnog međunarodnog prava, vezano za okoliš, kao obveza suradnje, procjena utjecaja na okoliš, monitoring.⁸ Kada govorimo o načelu opreza govorimo o načelu koje traži da se mjere sprečavanja štetnih posljedica poduzimaju već u slučaju sumnje da bi šteta mogla nastupiti, ne čekajući potpune i konačne znanstvene dokaze o uzročnoj vezi određene aktivnosti i štetnih posljedica.⁹

⁷ Grabovac, I., Hrvatsko pomorsko pravo i međunarodne konvencije, Split, 1995., str. 107.

⁸ Već u Rimskom pravu imamo sic utere tuo ut alienum non laedas - uporabljuj svoju imovinu na način koji ne šteti imovini drugog

⁹ Procjena utjecaja na okoliš mora se izvršiti kada postoje jasni dokazi ili velika vjerojatnost da će određena planirana djelatnost imati značajne štetne posljedice za okoliš i kao rezultat te procjene određuju se potrebne

Procjena utjecaja na okoliš je postupak kojim terba osigurati dobivanje podataka o vjerojatnim posljedicama planiranih djelatnosti na okoliš i o mogućim mjerama za njihovo sprječavanje i smanjivanje. O rezultatima postupka procjene utjecaja na okoliš ovisi hoće li se dopustiti obavljanje planirane djelatnosti. Osim što je obveza procjene utjecaja na okoliš redovito sadržana u međunarodnim ugovorima koji se bave zaštitom pojedinih dijelova prostora i biološke raznolikosti, toj je važnoj materiji posvećen i poseban međunarodni ugovor – *Konvencija o procjeni utjecaja na okoliš u prekograničnom kontekstu* iz 1991. godine. Strankama Konvencije mogu postati države članice Gospodarske komisije UN za Europu, države koje u toj komisiji imaju konzultativni status i regionalne organizacije sastavljene od država članica Komisije na koje su države članice prenijele nadležnost u pogledu materije uređene Konvencijom, uključujući pravo zaključivanja međunarodnih ugovora.

Prema Konvenciji prethodna procjena utjecaja na okoliš obvezna je prije početka brojnih djelatnosti – npr. gradnje nuklearnih postrojenja, rafinerija, talionica i sl. – za koje je vjerojatno da će imati značajan štetni prekogranični utjecaj na okoliš. O planiranom obavljanju takvih djelatnosti svaka je država dužna obavijestiti sve ostale države na čijem je području moguć značajan štetni učinak na okoliš i takve države imaju pravo sudjelovati u postupku procjene utjecaja na okoliš.

Načelo prevencije podrazumijeva, dakle, procjenu rizika kako bi se izbjegle štetne posljedice na okoliš. Pritom se procjena rizika i mjera koje treba poduzeti zasniva na postojećim znanstvenim spoznajama. No, na sadašnjem stupnju razvoja znanosti nisu uvijek u potpunosti poznate sve posljedice planiranih ili poduzetih djelatnosti na okoliš. Stoga se od osamdesetih godina prošlog stoljeća uvodi jedno novo načelo, strože i zahtjevnije od načela prevencije iz kojeg se razvilo. Radi se o *načelu opreza* (eng. precautionary principle) koje zahtijeva poduzimanje mjera za sprječavanje ili nadzor mogućih štetnih posljedica određenih djelatnosti već u slučaju sumnje da takve posljedice mogu nastupiti, iako još ne postoje sigurni znanstveni dokazi o tome. Dakle, mjere sprječavanja ili nadzora treba poduzeti ako znanstveni dokazi učine vjerojatnim da bi štetne posljedice mogle nastupiti, iako to još nije sa sigurnošću znanstveno dokazano. Dok je načelo prevencije istaknuto još u Stockholmskoj deklaraciji i neki su njegovi aspekti još prije Konferencije u Riju postali dijelom običajnog

međunarodnog prava, načelo opreza, koje je uvršteno u gotovo sve međunarodne ugovore s područja zaštite i očuvanja okoliša od početka 1990-ih i koje je sadržano u Deklaraciji iz Rija, tek se potvrđuje kao načelo općeg međunarodnog prava.

Načelo „onečišćivač plaća“ prvi put se spominje na međunarodnom planu godine 1972., kad su se države članice Organizacije za gospodarsku suradnju i razvitak (OECD) dogovorile da neće subvencionirati troškove mjera za sprečavanje i nadziranje onečišćenja okoliša nego da te troškove trebaju snositi oni koji prouzroče onečišćenje. Dakle, svrha uvođenja tog načela bila je ponajprije ekonomska. Ono se izvorno odnosilo samo na troškove sprečavanja i nadziranja onečišćenja, poslije ga neki međunarodni ugovori proširuju i na troškove umanjivanja onečišćenja. Radi se, ipak, o načelu ekonomske politike, a ne o običajnom pravnom načelu kao dijelu općeg međunarodnog običajnog prava.¹⁰

¹⁰ Deklaracija iz Rija ne traži bezuvjetnu primjenu načela „onečišćivač plaća“, nego određuje da u načelu onečišćivač snosi troškove onečišćenja.

4. KATEGORIJE MEĐUNARODNIH UGOVORA O ZAŠTITI OKOLIŠA

Najvažniji međunarodni ugovori odnose se na zaštitu atmosfere, morskog okoliša, međunarodnih vodotokova, biloške raznolikosti te prekograničnom prometu opasnog otpada.

4. 1. Zaštita atmosfere

Zaštita atmosfere obuhvaća tri glavna područja: ozonski omotač, klimu i zrak. Ozonski omotač atmosfere je sloj ozona u atmosferi koji štiti živa bića od štetnog djelovanja sunčevih ultraljubičastih zraka. Količina ozona u atmosferi koja se stvara i koja se razgrađuje jest u ravnoteži, ali tu ravnotežu progresivno remete određeni plinovi poput klorofluorouglijici (CFC) i haloni koji su isključivi proizvodi čovjekovih aktivnosti.

Oštećenje ozonskog omotača izaziva slabije upijanje ultraljubičastih zraka koje stoga u prekomjernoj količini dopiru na Zemljinu površinu te ugrožavaju ljudsko zdravlje, floru i faunu. Promjene u vertikalnoj distribuciji ozona ujedno izazivaju i promjenu globalne klime i utječu na globalno povećanje temperature. Godine 1985. u Beču je zaključena *Konvencija o zaštiti ozonskog omotača*. Konvencija obvezuje stranke da zaštite ljudsko zdravlje i okoliš od štetnih utjecaja koji mogu nastati od oštećenog ozonskog omotača i to postupnim smanjenjem, prestankom proizvodnje i uporabe štetnih tvari.

Preciznije i konkretnije obveze stranke Konvencije preuzele su 1987. usvajanjem *Montrealskog protokola o tvarima koje oštećuju ozonski omotač*. Kasnije su u Londonu 1990. prihvaćene i dopune toga protokola. Montrealski se protokol smatra jednim od najuspješnijih međunarodnih ugovora na području zaštite okoliša jer sadrži mehanizme za osiguranje njegove praktične primjene. Razvijene zemlje imaju obvezu tehničke suradnje i prijenosa tehnologije zemljama u razvoju kako bi one bile uspješne u eliminaciji štetnih tvari.

Klimatske promjene najozbiljniji su problem globalnog značenja. Globalno povećanje temperature (znano pod nazivom «efekt staklenika») posljedica je povećanih količina ugljičnog dioksida i drugih plinova koji zadržavaju toplinu u atmosferi. Povećane količine ugljičnog dioksida rezultat su izgaranja fosilnih goriva. Problem globalnog povećanja temperature dodatno je pogoršan uništenjem šuma, zbog čega je smanjena apsorpcija ugljičnog dioksida, kao i oštećenjem ozonskog sloja. Daljnje globalne klimatske promjene

moгу озбилно дјеловати на животне увјете у многим подручјима на Земљи, узрокујући сушу, порастazine мора због отапања поларног леда и поплављивање великих дијелова обале.

Jedino je rješenje, kako se danas čini, u upotrebi alternativnih izvora energije. Okvirna konvencija UN o promijeni klime koja je usvojena 1992. godine u Rio de Janeiru sadrži opće ciljeve i načela, te općenite obveze država. Kao krajnji cilj svojih odredaba i daljnih pravila koja budu donesena u skladu s tim odredbama, Konvencija određuje stabilizaciju u atmosferi koncentracije plinova koji doprinose globalnom povećanju temperature na razini koja će spriječiti opasno miješanje ljudskih aktivnosti u klimatski sustav.

U ostvarivanju ciljeva Konvencije države se obvezuju surađivati: u izradi nacionalnih i regionalnih programa mjera za ublažavanje klimatskih promjena nadzorom emisije plinova koji pridonose globalnom povećanju temperature, kao i mjera za olakšavanje prilagodbe klimatskim promjenama; u razvoju, primjeni i širenju tehnologija,¹¹ prakse i procesa za nadzor, smanjivanje i sprječavanje emisije štetnih plinova; u znanstvenom, tehnološkom, tehničkom, socio-ekonomskom i drugim vrstama istraživanja, sustavnom praćenju promjena klime, razmjeni informacija te razvoju javne svijesti o klimatskim promjenama.

Po uzoru na Bečku konveciju o zaštiti ozonskog omotača i Konvenciju UN o promijeni klime stavlja nadzor provođenja svojih odredaba u nadležnost Konferencije stranaka. Ta Konferencija ima značajnu ulogu u određivanju opsega obveza pojedinih kategorija država stranaka i ima središnju ulogu u postupku izmjene i dopune Konvencije, kao i u zaključivanju dodatnih protokola. Protokol s detaljnim obvezama stranaka usvojen je 1997. u Kyotu. Osim obveza koje se odnose na sve stranke, Protokol posebno donosi i obveze za stranke i za svaku od njih navodi postotak na koji treba smanjiti emisije plinova koji pridonose globalnom povećanju temperature. Protokol predviđa i mogućnost svojevrsne trgovine dopuštenim emisijama tih plinova između država. Države mogu razmjenjivati količine dopuštenih nacionalnih emisija ili im se kao vlastito može priznati smanjenje emisija postignuto ulaganjem u projekte u drugim državama.

Zrak je uređen regionalnom *Konvencijom o prekograničnom onečišćenju zraka na velikim udaljenostima* koja je pod okriljem UN zaključena 1979. godine, a stupila je na snagu 1983. godine. Stranke Konvencije obvezuju se ograničiti i postupno smanjiti i spriječiti onečišćenje zraka, a kao prva etapa izrađen je *Program suradnje u praćenju i procjeni*

¹¹ Ćorić, D., Međunarodni sustav odgovornosti i naknade štete zbog onečišćenja mora • uljem, HAZU, Jadranski zavod, Zagreb, 2002., str. 96.

prekograničnog prijenosa onečišćujućih tvari na velike udaljenosti u Europi. Konvencija omogućuje pravno uređivanje onečišćenja cjelokupnog europskog zračnog prostora, bez obzira na državne granice, koordinacijom mjera nadzora i utvrđivanjem zajedničkih standarda emisije. Regionalni pristup rješavanju problema naglašava se u samoj definiciji prekograničnog onečišćenja zraka na velikim udaljenostima koje se označuje kao onečišćenje koje ima štetne posljedice na takvoj udaljenosti od izvora emisije koja ne omogućuje razlikovanje udjela pojedinih izvora ili grupa izvora.

Konvencija ima okvirni karakter (države su preuzele općenite obveze), a detaljnije obveze država potpisnica uređene su sljedećim protokolima:

- Protokol o dugoročnom financiranju programa suradnje za praćenje i procjenu prekograničnog prijenosa onečišćujućih tvari u zraku na velike udaljenosti u Europi (1984.),
- Protokol o smanjenju emisije sumpora ili njihovih prekograničnih tokova za najmanje 30% (1985.) i novi protokol o daljnjem smanjenju emisije sumpora (1994.),
- Protokol o kontroli emisije dušikovih oksida ili njihovih prekograničnih tokova (1988.),
- Protokol o nadzoru emisija hlapljivih organskih spojeva ili njihovih prekograničnih tokova (1991.),
- Protokol o organskim tvarima (1998.),
- Protokol o teškim metalima (1998.) i 7. Protokol o suzbijanju zakiseljavanja, eutrofikacije i zemaljskog ozona (1999.).

4. 2. Konvencije o zaštiti morskog okoliša

Zaštita morskog okoliša na međunarodnoj razini započela je međunarodnom *Konvencijom o sprječavanju onečišćenja mora naftom* koja je zaključena 1954. godine u

Londonu. Ona se ograničila na zabranu namjernog ispuštanja nafte s brodova određene veličine i u određenim područjima mora.¹²

Obveza država da sprječavaju onečišćenje mora sadržana je i u *Ženevskoj konvenciji o otvorenom moru* iz 1958. godine. Odredbe su se uglavnom odnosile na onečišćenje mora naftom i radioaktivnim materijalom. Kao i *Ženevska konvencija o otvorenom moru* i ostale konvencije o zaštiti morskog okoliša usvojene do početka sedamdesetih godina prošlog stoljeća odnosile su se uglavnom na sprječavanje onečišćenja mora naftom i radioaktivnim materijalom, regulirajući pretežno građansku odgovornost za štetu od onečišćenja.

Početkom 1970-ih godina zaštita se proširuje jer je postalo jasno da tada postojeće međunarodne konvencije ne mogu biti osnovom učinkovite međunarodnopravne zaštite morskog okoliša. Ubrzani razvoj tehnologije prozročio je povećano onečišćenje mora – osim nafte i radioaktivnih materija, brojni onečišćivači dospijevali su u morski okoliš iz svih izvora – ne samo s brodova i s različitih naprava za istraživanje i iskorištavanje podmorja nego i s kopna, iz zraka te potapanjem otpadaka.

Pod utjecajem Stockholmske konferencije nakon 1972. godine počinju sustavnija i sveobuhvatnija zaštita morskog okoliša. Načela i preporuke iz Stockholma inspirirali su donošenje niza međunarodnih ugovora posvećenih zaštiti morskog okoliša, prvo na regionalnoj razini, s obzirom na to da se regionalna razina pokazala najpogodnijom za pretvaranje načela i preporuka sa Stockholmske konferencije u konkretne obveze obalnih država. Regionalni ugovori posvećeni zaštiti morskog okoliša doneseni su pretežno pod okriljem UNEP-a.

Tako je za Sredozemlje usvojena okvirna *Barcelonska konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja* (1976.), te pet protokola uz nju koji se odnose na sprječavanje onečišćenja potapanjem brodova i zrakoplova, na onečišćenje naftom i drugim štetnim tvarima, zaštitu od onečišćenja od kopnenih izvora, zaštitu posebno značajnih područja Sredozemnog mora, te zaštitu od onečišćenja zbog istraživanja i iskorištavanja epikontinentalnog pojasa i morskog dna i podzemlja. Inače epikontinentalni pojas obuhvaća more izvan teritorijalnog mora (12 milja od obale ili otoka) do dubine od 200 metara na kojem obalna država može vršiti eksploataciju podmorja.

¹² Clark, R.B.: "Marine Pollution", Oxford university press Inc.", New York, 2001., str. 207.

U skladu s načelima i preporukama Konferencije UN o okolišu i razvoju 1992. izmijenjeni su 1995. Barcelonska konvencija i protokol posvećen potapanju i usvojen je novi Protokol o posebno zaštićenim područjima Sredozemnog mora i biološkoj raznolikosti u Sredozemlju. Godine 1996. usvojeni su izmijenjeni Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od kopnenih izvora i djelatnosti i novi Protokol o sprječavanju onečišćenja Sredozemnog mora zbog prekograničnog prometa opasnim otpadom i njegova odlaganja, a 2002. usvojen je novi protokol o suradnji u sprječavanju onečišćenja s brodova i borbi protiv onečišćenja Sredozemnog mora u hitnim situacijama.

Osim regionalnih ugovora, nakon Stockholmske konferencije 1972. usvojene su u sklopu Međunarodne pomorske organizacije (IMO) i dvije globalne konvencije posvećene zaštiti morskog okoliša: Konvencija o sprječavanju onečišćenja mora potapanjem otpadaka i drugih tvari s brodova i zrakoplova (1972., izmjena 1996.g.) i Međunarodna konvencija o sprječavanju onečišćenja s brodova (1973., izmjena 1978. g.).

Najznačajniji globalni međunarodni ugovor usvojen nakon Stockholmske konferencije 1972. godine koji je zaokružio dotadašnji razvoj prava zaštite morskog okoliša i ujedno stvorio osnove za njegov daljni razvoj jest *Konvencija UN o pravu mora* iz 1982. g., koja je stupila na snagu 1994. g. Ona predstavlja kodifikaciju i progresivni razvoj prava mora općenito, a odredbe o zaštiti i očuvanju morskog okoliša sadržane su pretežno u njeno dvanaestom dijelu.

Osnovno načelo dvanaestoga dijela Konvencije, koje je ujedno i osnovno načelo običajnog prava u oblasti zaštite morskog okoliša od onečišćenja, sadržano je u članku 192., koji, potvrđujući načelo 7. Stockholmske konferencije iz 1972., utvrđuje osnovnu dužnost država da štite morski okoliš. Osim navedenog osnovnog načela, u Konvenciji su kodificirana još neka opća načela prava zaštite morskoga okoliša. To je, prije svega, dužnost država da poduzmu sve potrebne mjere da spriječe, smanje i nadziru onečišćenje morskoga okoliša iz svih izvora (čl. 194. st. 1.).

Jedno od osnovnih načela je i obveza država da ne pretvaraju jednu vrstu onečišćenja u drugu, odnosno da ne prenose štetu ili rizike iz jednog područja u drugo (čl. 195.). Konvencija UN o pravu mora ostala je okosnicom pravnog režima zaštite morskoga okoliša i nakon Konferencije u Rio de Janeiru. Zaštitom oceana, mora i obalnih područja bavi se poglavlje 17. Agende 21 i u njemu se naglašava da odredbe dijela XII. Konvencije UN o

pravu mora pružaju odgovarajući pravni okvir za ostvarivanje zaštite i održivog razvoja morskog i obalnog okoliša i njihovih prirodnih bogatstava.

4. 3. Zaštita međunarodnih vodenih tokova

Obalne države međunarodnih rijeka i jezera još od početka 19. stoljeća zaključuju dvostrane i višestranne međunarodne ugovore koji su u cijelosti ili djelomično posvećeni zaštiti zajedničkih vodenih tokova od onečišćenja. Dok su se stariji međunarodni ugovori odnosili na granične dijelove zajedničkih vodenih tokova, noviji ugovori proširuju područje svoje primjene na cijele slivove, uključujući i pritoke odnosno cijele vodne sustave površinskih i podzemnih voda povezanih s međunarodnim vodotok, što je nužni preduvjet djelotvorne zaštite. Proširenu definiciju vodotoka sadrži i *Konvencija o suradnji na zaštiti i održivoj uporabi rijeke Dunav*, zaključena 1994., koje je stranka i RH.

Zaštita međunarodnih vodenih tokova odvija se kroz dvostrane i višestranne međunarodne ugovore. U Helsinkiju je 1992. godine zaključena *Konvencija o zaštiti i uporabi prekograničnih vodotoka i međunarodnih jezera*. To je bila prva regionalna konvencija u Europi o toj materiji. Stranke Konvencije obvezuju se sprječavati, nadzirati i smanjivati svaki štetni prekogranični utjecaj. U tu se svrhu one obvezuju sprječavati i nadzirati onečišćenje na samom izvoru te osigurati razumnu i pravičnu uporabu vodotoka, rukovodeći se pritom načelom opreza, načelom onečišćivač plaća i načelom očuvanja mogućnosti budućim generacijama da zadovolje svoje potrebe. Konvencija predviđa sustav prethodnih dozvola nadležnih nacionalnih tijela za izlivanje otpadnih voda u vodotokove, izradu procjena utjecaja na okoliš, izradu planova hitnih mjera za slučaj nezgode, obvezu promatranja (monitoring) stanja prekograničnih vodotokova, suradnju u znanstvenom istraživanju i obvezu razmjenjivanja informacija. Konvencija je okvirnog karaktera: stranke se obvezuju zaključiti dvostarne ili višestranne sporazume u kojima će razraditi sva pitanja obuhvaćena Konvencijom. Uz Konvenciju je 1999. g. usvojen i *Protokol o vodi i zdravlju*. Na globalnom planu usvojena je 1997. u sklopu UN *Konvencija o upotrebi vodenih tokova za druge svrhe osim plovidbe*. U IV dijelu Konvencije regulirana je zaštita i očuvanje međunarodnih vodenih tokova, uključujući njihove ekosustave, od onečišćenja.

4. 4. Zaštita biološke raznolikosti

Do usvajanja *Konvencije o biološkoj raznolikosti* 1992. međunarodni ugovori posvećeni zaštiti i očuvanju prirode i prirodnih izvora bili su uglavnom posvećeni racionalnoj uporabi zajedničkih živih izvora, zaštiti migratornih vrsti i suzbijanju međunarodne trgovine ugroženim vrstama, ili su se bavili specifičnim ekosustavima.

Zaštita biološke raznolikosti uređena je *Konvencijom o biološkoj raznolikosti* (stupila na snagu 1993.), a to je bio prvi pokušaj da se na globalnoj, ugovornoj osnovi izgradi režim zaštite i održive uporabe prirode, zasnovan na konceptu biološke raznolikosti. Dva su glavna cilja Konvencije: očuvanje biološke raznolikosti i održiva uporaba njenih komponenti te pravična korist od uporabe genetskih izvora. Biološka raznolikost definirana je kao raznovrsnost među živim organizmima iz svih izvora, uključujući, među ostalim, kopnene, morske i druge vodene ekosustave i ekološke komplekse čiji su dio; to uključuje raznovrsnost unutar vrsta, među vrstama, kao i ekoloških sustava. Održiva uporaba određuje se kao uporaba komponenti biološke raznolikosti na način koji dugoročno neće izazvati njeno osiromašenje i koji će omogućiti da se zadovolje potrebe i očekivanja sadašnjih i budućih generacija.

Konvencija potvrđuje načelo suverenosti država nad njihovim prirodnim izvorima i njihovo suvereno pravo da iskorištavaju te izvore. No, to pravo nije neograničeno, nego je podvrgnuto zahtjevima očuvanja i održive uporabe, te pravilu običajnog međunarodnog prava (koje je ponovljeno u čl. 3. Konvencije) o odgovornosti država da osiguraju da djelatnosti pod njihovom jurisdikcijom ili nadzorom ne prouzroče štetu okolišu drugih država ili području izvan granica nacionalne jurisdikcije. Članak 6. predviđa dužnost stranaka da izrade nacionalne strategije, planove i programe koji će odražavati ciljeve Konvencije, a člankom 7. države se obvezuju utvrditi komponente biološke raznolikosti važne za očuvanje i održivu uporabu, identificirane komponente držati pod nadzorom te utvrditi koji postupci i aktivnosti štetno na njih utječu. Članci 8. i 9. bave se *in-situ* i *ex-situ* očuvanjem, koje se razlikuje po tome jesu li komponente biološke raznolikosti u svom prirodnom okruženju ili izvan njega te za svaku kategoriju nabroja mjere očuvanja koje valja poduzeti.

U skladu s načelom zajedničke, ali diferencirane odgovornosti država i posebne odgovornosti razvijenih zemalja, ispunjenje obveza od strane zemalja u razvoju vezano je uz ispunjenje obveza razvijenih zemalja financijske pomoći i prijenosa tehnologije zemljama u razvoju. Uz Konvenciju je 2000. godine usvojen u Cartageni Protokol o biosigurnosti kojem je svrha zaštititi biološku raznolikost od prijenosa, rukovanja i upotrebe modificiranih mikroorganizama.

5. MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA MORSKOG OKOLIŠA

Morski okoliš, oceani i mora sudjeluju u izgradnji međuutjecaja i razmjeni tvari između kopna, mora i atmosfere, pa su na taj način i značajan uvjet čovjekova opstanka. Svjetsko more i priobalje dovelo se u situaciju prekomjernog i neracionalnog ribolova s jedne, te masovnog i nenadziranog unošenja onečišćivača i zagađivača, s druge strane. Također, neracionalno korištenje ulja, posebice tzv. jeftine nafte početkom sedamdesetih, pratila je gradnja super i mamut tankera. To je dovelo do velikih onečišćenja mora uljima i nanijelo velike štete morskoj flori i fauni. Nezaobilazna su činjenica i ogromni financijski gubici koji iz toga proizlaze.

5. 1. Mjere sprječavanja onečišćenja morskog okoliša hrvatskih voda

Državni plan mjera za slučaj izvanrednih i iznenadnih onečišćenja voda (u daljnjem tekstu: Državni plan mjera) je dokument kojim se utvrđuju mjere i postupci koji se poduzimaju u slučajevima izvanrednih i iznenadnih onečišćenja kopnenih voda uzrokovanih onečišćenjem s kopna. Sadržava: procjenu mogućnosti i stupnja ugroženosti od iznenadnih i izvanrednih onečišćenja, mjere i postupke koji se poduzimaju u slučajevima izvanrednih i iznenadnih onečišćenja voda, mjere i postupke koji se poduzimaju u slučaju prekograničnih onečišćenja voda, subjekte u provedbi Državnog plana mjera, obveze donošenja i sadržaj nižih planova mjera za slučaj izvanrednih i iznenadnih onečišćenja voda od strane pravnih i fizičkih osoba te njihove detaljne obveze i ovlasti, obveze i ovlasti Hrvatskih voda i isporučitelja vodnih usluga prilikom onečišćenja nastalih u komunalnim vodnim građevinama, kao i rok za izradu nižih planova mjera, mjere koje se poduzimaju u cilju pravodobnog i potpunog informiranja javnosti.

Odnosi se na onečišćenja kopnenih voda kojima se može ugroziti život i zdravlje ljudi kao i priroda i okoliš u cjelini te se primjenjuje se na teritoriju Republike Hrvatske u pogledu onečišćenja kopnenih voda. U slučaju onečišćenja priobalnih voda te u slučaju onečišćenja kopna kao posljedice onečišćenja mora primjenjuje se Plan intervencija kod iznenadnih onečišćenja mora (»Narodne novine, broj 92/2008). U slučaju onečišćenja kopnenih voda s plovila primjenjuju se propisi iz oblasti unutarnje plovidbe.

Temeljem međunarodno preuzetih obveza u gore spomenutim konvencijama Republika je Hrvatska bila dužna izraditi nacionalni plan za slučaj iznenadnih onečišćenja Jadranskog mora. Prvi je Plan intervencija u slučaju iznenadnih onečišćenja mora u Republici Hrvatskoj usvojen 1997. Nezgoda broda *UND Adriatic* u veljači 2008. ukazala je na neke nedostatke u primjeni navedenog Plana pa je kolovoza 2008., usvojen novi Plan intervencija kod iznenadnih onečišćenja mora (Plan intervencija). Plan je stupio na snagu 31. srpnja 2008. Njegovim stupanjem na snagu prestaje važiti Plan intervencija iz 1997. Plan intervencija dokument je održivog razvitka i zaštite okoliša kojim se utvrđuju postupci i mjere provođenja, sprječavanja, ograničavanja, spremnosti i reagiranja za iznenadna onečišćenja mora i na izvanredne prirodne događaje u moru radi zaštite morskog okoliša. U skladu sa čl.1.st.2. Plan se primjenjuje na morske prostore, dno i podmoije Republike Hrvatske koji obuhvaćaju unutarnje morske vode, teritorijalno more i ZERP te pomorsko dobro.¹³

Plan intervencija ne primjenjuje se u slučaju radioaktivnog onečišćenja. Planom su obuhvaćeni rizici i prijetnje od onečišćenja mora koje mogu nastati kao posljedica: nezgode na moru, nezgode na podmorskim cjevovodima, potonulim brodovima i zrakoplovima, izvanrednim prirodnim događajima u moru, pada zrakoplova i helikoptera u more, nezgoda na obalnim instalacijama i terminalima. Novi je Plan intervencija razgraničio postupanja nadležnih tijela u slučaju kada dođe do nezgode koja prijeti onečišćenjem, od onih koje su stvarno i prouzročile onečišćenje. Tako Plan intervencija sadrži odgovarajuće preventivne postupke i mjere koji imaju cilj predvidjeti i spriječiti moguća onečišćenja mora te posebne interventne mjere za slučaj iznenadnih onečišćenja mora. Postupci predviđanja su praćenje stanja morskog okoliša, proglašavanje i upravljanje područjima posebno osjetljivog mora, osiguranje sustava za nadzor pomorskog prometa, osiguranje tehničkih sredstava i službi za provedbu mjera sprječavanja onečišćenja mora, procjenu rizika i osjetljivosti područja djelovanja Plana.

¹³ Hlača, V., Stanković, G.: "Pravo zaštite morskog okoliša", Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1997.

5. 2. Odgovornost država za protupravno djelovanje i bez potupravnosti na morski okoliš

Prema općem slaganju teorije i prakse, međunarodnopravna odgovornost države za protupravno djelovanje postoji ako se djelovanje države sastoji od čina ili propusta koji se mogu pripisati državi i ako takvo djelovanje čini povredu međunarodne obveze. Propuštanje države da poduzme sve potrebne mjere da spriječi štetu od onečišćenja odnosno onečišćenje izvan područja mora gdje vrši suverenost i suverena prava jest povreda međunarodne obveze koja za sobom povlači međunarodnopravnu odgovornost. Naprotiv, ako je država postupala s dužnom pažnjom i brižljivošću te poduzela sve potrebne mjere da ne dođe do štete od onečišćenja, a do te štete ipak dođe, država neće biti međunarodnopravno odgovorna jer uzrokovanje prekogranične štete *per se* po općem međunarodnom pravu načelno nije protupravno.¹⁴

Kako u takvim slučajevima nema protupravnog djelovanja, ni odgovornosti država zbog protupravnog čina, nema ni obveze naknade štete. Međutim, interesi oštećenika i u takvim slučajevima iziskuju naknadu štete te se pokazuje potreba za odgovornošću država kod koje uzročna veza između dopuštene aktivnosti tijekom koje nije došlo do povrede međunarodne obveze i nastale štete zamjenjuje protupravnost kao osnovu obveze na naknadu štete.

Postojanje odgovornosti država bez protupravnosti postavlja se u prvom redu u vezi s djelatnostima s povećanom opasnošću, tj. djelatnostima kod kojih se rizik nastupanja štetnih posljedica ne može eliminirati ni uz najveću pažnju i brižljivost. To su djelatnosti kod kojih se u njihovu redovitom tijeku, već po samoj njihovoj tehničkoj prirodi i načinu obavljanja, stvara povećana opasnost za okoliš. Do nastanka štete može doći a da se šteta i ne može pripisati radnji (činu ili propustu) neke osobe, jer šteta nastupa zbog same povećane opasnosti.

Od djelatnosti s povećanom opasnošću koje su vezane uz more posebno se ističu npr. prijevoz nafte i drugih škodljivih tvari morem te vađenje nafte iz podzemskih ležišta. Pri tomu valja istaknuti - imajući u vidu razmjerno mali broj slučajeva onečišćenja od navedenih djelatnosti u usporedbi s njihovom raširenošću - da određena aktivnost ne ulazi u kategoriju

¹⁴ Iznimka bi, eventualno, bila masivno onečišćenje mora i atmosfere koje je Komisija za međunarodno pravo - imajući pri tome prvenstveno u vidu masivno onečišćenje područja izvan nacionalne jurisdikcije - u ranijim nacrtima članaka o odgovornosti država za protupravno djelovanje proglasila međunarodnim zločinom država

djelatnosti s povećanom opasnošću (samo) zato što postoji visok stupanj vjerojatnosti da će se rizik ostvariti. Naprotiv, može se raditi i o djelatnosti od kojih, zbog mjera sigurnosti koje se poduzimaju, razmjerno rijetko nastupaju štetne posljedice. Nije, dakle, važna učestalost nastupanja štetnih posljedica, nego je bitno da one mogu nastupiti usprkos tome što su poduzete sve potrebne mjere opreza.

S obzirom na te karakteristike djelatnosti s povećanom opasnošću, u većini unutrašnjih prava stalo se na stajalište da onaj tko se bavi takvom djelatnošću i stvara povećanu opasnost za okoliš treba, uz financijsku korist, snositi i sve druge posljedice. Stoga on odgovara bez obzira na nepostojanje protupravnosti: dovoljno je da se dokaže uzročna veza između štete i djelatnosti s povećanom opasnošću.

Glede postojanja odgovornosti bez protupravnosti u općem međunarodnom pravu mišljenja u doktrini se razilaze. Većina autora stoji čvrsto na stajalištu da prema postojećem općem međunarodnom pravu obveza države na naknadu štete i općenito odgovornost države mogu nastati samo iz povrede međunarodne obveze koja se može pripisati državi.¹⁵

No, dio autora tvrdi da je, uz odgovornost država na temelju protupravnosti, i pravilo o odgovornosti država bez protupravnosti dio općeg međunarodnog prava odnosno da je proces stvaranja takvog općeg običajnog međunarodnog prava u punom zamahu. Dok većina autora - zagovornika odgovornosti država bez obzira na nepostojanje protupravnosti smatra da u općem međunarodnom pravu takva odgovornost postoji samo iznimno, i to glede štetnih prekograničnih posljedica djelatnosti s povećanom opasnošću najgorljiviji pobornici te vrste odgovornosti tvrde da ona nije ograničena samo na djelatnosti s povećanom opasnošću.¹⁶

5. 3. Građanskopravna odgovornost za štete od onečišćenja morskog okoliša

Nepostojanje općeg pravila o odgovornosti država bez protupravnosti, a za sada i međunarodnog ugovora koji bi sadržavao pravila o takvoj odgovornosti za štete od

¹⁵ Filipović, V., Vanugovorna odgovornost poduzetnika nuklearnog broda za nuklearne štete, Zagreb, 1964., str. 23.

¹⁶ Goldie, L.F.E., International Principles of Responsibility for Pollution, Columbia Journal of Transnational Law 1970, sv. 9, br. 2, str. 283

onečišćenja, nadomješta se već desetljećima privatnopravnim solucijama, tj. usmjerivanjem zahtjeva za naknadu izravno protiv privatnopravne osobe - onečišćivača. Preferirajući "privatnopravni" put naknade štete nastale od društveno korisnih djelatnosti, države zaključuju međunarodne ugovore koji olakšavaju oštećenima traženje naknade izravno od odgovorne osobe.

Najizraženiji i najuspješniji takav međunarodni ugovor posvećen realizaciji naknade štete nastale od opasnih djelatnosti vezanih uz more svakako je Međunarodna konvencija o građanskoj odgovornosti za štetu od onečišćenja naftom, zaključena 1969. u Bruxellesu, koja zajedno s Međunarodnom konvencijom o osnivanju međunarodnog fonda za naknadu štete od onečišćenja naftom, zaključenom 1971. u Bruxellesu, čini jedinstven sustav naknade štete koji već desetljećima u praksi uspješno djeluje.

Direktiva, donesena na osnovi analize i preporuke tzv. Bijelog papira o odgovornosti za štete okolišu iz 2000, razlikuje dvije različite sheme odgovornosti. Prva shema primjenjuje se na opasne ili potencijalno opasne aktivnosti nabrojene u Prilogu III Direktive, za koje poduzetnik može odgovarati, uz iznimke, bez obzira na nepostojanje krivnje. To su uglavnom industrijske ili poljoprivredne aktivnosti za koje je potrebno dopuštenje, djelatnosti kojima se izlijevaju teški metali u vodu ili zrak, postrojenja koja proizvode opasne kemijske tvari, djelatnosti upravljanja otpadom te djelatnosti vezane uz genetski modificirane organizme i mikroorganizme.

5. 4. Morski okoliš na Sredozemlju

Radi zaustavljanja degradacije okoliša na Sredozemlju i promicanju ideje održivog razvitka donesen je Akcijski plan Sredozemnog mora - MAP (Mediterranean Action Plan). Koordinacija je povjerena uredu u Ateni gdje se nalazi i sjedište MED POL-a¹⁷ koji osim što koordinira cjelokupne aktivnosti MAP-a neprekidno znanstveno prati onečišćenje morskog okoliša.

¹⁷ "MED-POL" Program je koordinirajući program istraživanja, monitoringa i razmjene informacija te za procjenu stanja zagađenosti i mjera zagađenja.

U kontekstu zaštite okoliša sve su Sredozemne zemlje istražile svoje ekonomsko-društvene odrednice razvoja i izradile Plavi plan (Blue-Plan) koji je prihvaćen u Barceloni 1975. godine. Plavi plan predstavlja generalni sustav perspektivnih istraživanja razvoja i mogućih posljedica po Sredozemlje. Uz "Plavi plan" i "Program prioritarnih akcija te "MED-POL" - Program MAP sadrži i okvirnu Konvenciju i odgovarajuće protokole sa svojim tehničkim dodacima za zaštitu okoline na Mediteranu.

a) Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja- Barcelona, 1976.

Prema članku 2 ove Konvencije "zagađivanje" označava neposredno ili posredno unošenje u morsku okolinu od strane čovjeka, tvari ili energije koje će štetno utjecati na živa bića, predstavljati opasnost za zdravlje ljudi, ometati pomorske aktivnosti, uključujući ribarstvo, pogoršati kvalitetu morske vode u pogledu korištenja i smanjiti mogućnost njezina korištenja za rekreaciju.¹⁸

Konvencijom je obuhvaćeno zagađivanje zbog otpadnih i drugih tvari s brodova i zrakoplova, zagađivanje kao posljedica istraživanja i iskorištavanje epikontinentalnog pojasa morskog dna i podmorja, te zagađivanje i kopnenih izvora. Strane ugovornice surađuju u poduzimanju potrebnih mjera radi rješavanja hitnih problema zagađivanja u području Sredozemnog mora, bez obzira na uzroke koji su doveli do kritične situacije te u smanjivanju i odstranjivanju nastale štete. Svaka strana ugovornica koja sazna za kritičnu situaciju koja može uzrokovati zagađivanje Sredozemnog mora dužna je bez odgode obavijestiti Organizaciju¹⁹ ili neposredno svaku stranu ugovornicu koja bi mogla u tom slučaju biti ugrožena.

b) Protokol o sprječavanju zagađivanja Sredozemnog mora zbog potapanja otpadnih i drugih tvari s brodova i zrakoplova- Barceloba, 1976.

Strane ugovornice ovog protokola uvidjele su opasnost koja prijete morskoj okolini od zagađivanja nastalog potapanjem otpadaka i drugih tvari s brodova i zrakoplova. Budući da je u zajedničkom interesu obalnih država Sredozemnog mora da zaštite morsku okolinu od te

¹⁸ Hlača, V., Stanković, G.: Pravo zaštite morskog okoliša, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 1997., str. 6.

¹⁹ Organizacija označava instituciju koja je zadužena da provodi funkcije ministarstva

opasnosti, strane ugovornice ovog protokola poduzele su sve odgovarajuće mjere kako bi spriječile i smanjile zagađivanje. Svaka strana ugovornica primjenjuje mjere neophodne za provođenje ovog protokola: na brodove i zrakoplove koji su registrirani na njezinu teritoriju ili plove pod njezinom zastavom, na brodove i zrakoplove koji na njezinom teritoriju utovaraju otpatke ili druge tvari koje se trebaju potopiti, na brodove i zrakoplove za koje se pretpostavlja da potapanje obavljaju na područjima koja su u tom pogledu pod njezinom jurisdikcijom.

c) Protokol o suradnji u borbi protiv onečišćenja Sredozemnog mora naftom i drugim štetnim tvarima u slučaju nezgode- Barcelona, 1976.

Strane ugovornice ovog Protokola uvidjele su da ozbiljno zagađivanje Sredozemnog mora naftom i drugim štetnim tvarima predstavlja opasnost za obalne države i za ekološki sistem mora. Smatrajući da je za borbu protiv zagađivanja potrebna suradnja svih obalnih država Sredozemnog mora strane ugovornice surađuju u poduzimanju prijeko potrebnih mjera u slučajevima ozbiljne opasnosti ili ugrožavanja morske okoline, obale ili srodnih interesa jedna ili više zemalja zbog prisutnosti velikih količina nafte i drugih štetnih tvari kao posljedice nezgode ili nagomilavanja manjih ispuštenih količina koje zagađuju ili prijetе zagađenju mora.

d) Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja s kopna- Atena, 1980.

Nagli razvoj ljudske djelatnosti na području Sredozemnog mora, osobito u vezi s industrijalizacijom i urbanizacijom te sezonski porast broja stanovnika u obalnim područjima zbog turizma doveli su u opasnost more i morsku obalu. Zagađivanje s kopna najčešće nastaje zbog ispuštanja nepročišćenih, nedovoljno pročišćenih i neadekvatno ispuštenih fekalnih i industrijskih voda. Zemlje potpisnice ovog protokola poduzimaju sve potrebne mjere da spriječe, ublaže, suzbiju i kontroliraju zagađenje Sredozemnog mora prouzročeno doticanjem otpadnih voda rijekama, iz obalnih postrojenja i ispusta te onih zagađenja koje potječu iz izvora na njihovim teritorijama.

e) Protokol o posebno zaštićenim područjima Sredozemnog mora- Geneva, 1982.

Imajući na umu specifične hidrografske i ekološke osobitosti Sredozemnog mora, ugovorne strane ovog protokola poduzimaju sve odgovarajuće mjere zaštite važnih morskih

područja radi očuvanja prirodnih resursa i lokaliteta Sredozemlja kao i očuvanje njegove kulturne baštine. Strane će u granicama svojih mogućnosti, odrediti zaštićena područja i nastojati provesti mjere potrebne da bi se osigurala njihova zaštita i u slučaju potrebe njihovo što hitnije saniranje.

6. ZAKLJUČAK

Čovjek svojim različitim djelatnostima onečišćuje i zagađuje okoliš i biosferu, atmosferu (zrak), hidrosferu, litosferu, devastira kulturnu baštinu itd. Degradacija okoliša izazvana ljudskom djelatnošću ima svoj povratni negativan učinak na određene gospodarske djelatnosti te globalni i lokalni učinak na životni i radni okoliš svakog čovjeka i društvo u cjelini.

Onečišćenje mora od onečišćenja na kopnu je različito. Na to utječu naselja i industrijski objekti, direktno izljevanje onečišćivača u more, što negativno djeluje na floru i faunu mora, ali i na obalu. Kontinuirano zagađivanje mora predstavlja još veći problem zbog njegove zatvorenosti, odnosno ograničene izmjene vode s oceanom. Svijest o opasnosti ne poduzimanja mjera zaštite okoliša prisutna jesvugdje u svijetu. Osnovna i najrasprostranjenija mjera ekološke politike je pravno reguliranje zaštite okoliša. Ona se odnosi na razradu ciljeva koje treba postići na području kvalitete okoliša, na sprečavanje zagađivanja, na čuvanje i obnovu prirodnih resursa i na sustav globalnog upravljanja zaštitom okoliša.

More ima veliko nenadomjestivo i neprocjenjivo značenje i zadaću. Njegovo značenje i važnost je višestruko – proizvođač je hrane, najveći je i najjeftiniji prijevozni put te je stanište brojnih morskih organizama koji su važni za opstanak čovječanstva i vrlo je važno voditi računa o njegovoj zaštiti. Međunarodno pravo zaštite i očuvanja morskog okoliša, kojim se bavim u ovom radu, razvijalo se kao dio međunarodnog prava okoliša, prilagođujući temeljna načela i pravila potrebama i specifičnostima morskog okoliša, tako da danas međunarodnopravna pravila posvećena zaštiti i očuvanju morskog okoliša tvore zaseban (pod)sustav pravila u okviru međunarodnog prava okoliša. Upravo zato treba znati što najviše zagađuje i što poduzeti u kojoj situaciji onečišćenja i na taj način zaštititi morski okoliš. Ovaj rad je barem djelomično dao odgovore na to pitanje.

Međutim najslabija karika međunarodnopravne zaštite i očuvanja morskog okoliša jest baš to provođenje pravila iako u novije vrijeme dolazi do znatnih promjena. Međunarodnopravna pravila imaju za cilj osigurati sliku stanja morskog okoliša kakav je bio prije onečišćenja te ga povratiti u to stanje nakon onečišćenja na način da boljim sagledavanjem negativnih uzoraka koji zagađaju morskih okoliš dolaze do adekvatnijih mjera zaštite. Danas je aktualan problem onečišćivanja okoliša iz sve većeg broja raznolikih izvora a to predstavlja veliku opasnost za more. Najveći onečišćivač uz potapanja određenih stvari i tvari je zasigurno brod koji izaziva

onečišćenje kontinuirano i znatno veće od onoga izazvanog incidentima. Svjetska javnost reagira na veće ekološke incidente ili katastrofe prouzročene brodovima, ali istodobno, svjesno ili nesvjesno, propušta desetke tisuća tona, džula ili decibela raznih onečišćivača koji kontinuirano truju zrak, vodu ili kopno. Brodski sustavi nastamba i tereta dostatno su usavršeni da, za većinu novijih brodova, pravilnom manipulacijom ne ostavljaju tragove u okolišu.

Na sadašnjem stupnju razvoja međunarodnog prava ako dođe do štete od onečišćenja izvan granica nacionalne jurisdikcije neke države koja je postupala u skladu s preuzetim međunarodnim obvezama i poduzela sve odgovarajuće mjere za sprečavanje onečišćenja i štete, ona neće biti odgovorna niti će biti obvezna naknaditi štetu, ako takva obveza nije izričito ugovorena.

Ta praznina u postojećem općem međunarodnom pravu bila je osnovni motiv Komisiji za međunarodno pravo da u svoj rad uključi materiju međunarodne odgovornosti za štetne posljedice čina koji nisu zabranjeni međunarodnim pravom. S obzirom na taj osnovni motiv, tj. potrebu za uređenjem obveze naknade štete i u slučajevima kad se ona ne zasniva na protupravnom djelovanju, izgledalo je logično da se proučavanje u okviru nove materije u programu rada Komisije usredotoči na odgovornost bez obzira na nepostojanje protupravnosti, dakle na obvezu naknade štete u slučajevima kad se ustanovi uzročna veza između određene djelatnosti i štete.

LITERATURA

1. Bičanić, Z., Zaštita mora i morskog okoliša, Split, 2003.
2. Carter, N., Strategije zaštite okoliša – Ideje, aktivizam, djelovanje, Barbat, Zagreb, 2004.
3. Clark, R.B.: "Marine Pollution", Oxford university press Inc.", New York, 2001.
4. Črnjar, M.: "Ekonomika i politika zaštite okoliša", Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2002.
5. Ćorić, D., Međunarodni sustav odgovornosti i naknade štete zbog onečišćenja mora uljem, HAZU, Jadranski zavod, Zagreb, 2002.
6. Delort, R. i Walter, F., Povijest europskog okoliša, Barbat, Zagreb, 2002.
7. Filipović, V., Vanugovorna odgovornost poduzetnika nuklearnog broda za nuklearne štete, Zagreb, 1964.
8. Glavan, B.: "Ekonomika morskog brodarstva", Školska knjiga, Zagreb, 1992.
9. Goldie, L.F.E., International Principles of Responsibility for Pollution, Columbia Journal of Transnational Law 1970, sv. 9, br. 2.
10. Grabovac, I., Hrvatsko pomorsko pravo i međunarodne konvencije, Split, 1995.
11. Hlača, V., Stanković, G.: "Pravo zaštite morskog okoliša", Pravni fakultet u Rijeci, Rijeka, 1997.
12. Ostojić, J., Onečišćenje morskog okoliša nuklearnim tvarima, Trogir, 2009.
13. Pavić, D.: "Pomorsko pravo", Visoka pomorska škola u Splitu, Split, 2000.
14. Seršić, M., Međunarodnopravna zaštita morskog okoliša, Zagreb, 2003.
15. Stanković, P.: "Pomorske havarije", Školska knjiga, Zagreb, 1995.
16. Vranić, D.: "Tereti u pomorskom prometu", Visoka pomorska škola u Rijeci, Rijeka, 2000.

Propisi:

1. Konvencija o otvorenom moru, Ženeva 1958. - NN - MU br. 12/94.
2. Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora, Montego Bay, 1982. - SL SFRJ MU br. 1/86., NN - MU br. 11/95.
3. Konvencija o sprečavanju zagađivanja mora izbacivanjem otpadaka, London, 1972. - SL SFRJ - MU br. 13/77., NN - MU br. 3/95.
4. Konvencija o zaštiti morskog okoliša i obalnog područja Sredozemlja, > Barcelona, 1976., izmijenjena 9. i 10. lipnja 1995. - SL SFRJ - MU br. > 12/77., NN - MU br. 12/93. i 17/98.
5. Međunarodna konvencija o sprečavanju onečišćenja mora s brodova, London, 1973. - SL SFRJ - MU br. 2/85.
6. Protokol o suradnji u borbi protiv onečišćenja Sredozemnog mora naftom > i drugim štetnim tvarima u slučaju nezgode, Barcelona, 1976. - SL SFRJ - MU br. 12/77., NN - MU br. 12/93.
7. Protokol iz 1992. godine o izmjeni Međunarodne konvencije o građanskoj odgovornosti za štetu zbog onečišćenja uljem, iz 1969. godine, London, 1992. - NN - MU br. 2/97.
8. Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja s kopna, Atena, 1980. - SL SFRJ - MU br. 1/90. NN - MU br. 12/93.
9. Zakon o zaštiti okoliša RH, Narodne novine, 80/13.